

EP Tisdagen den 18 april 1978

Redaktion: Ullevivägen 15
190 60 Bålsta

Stor publiksuccé för U-Brodagen på Historiska museet

Upplands-Brodagen på Historiska museet i Stockholm i söndags blev en stor publiksuccé.

Inte mindre än 200 personer följde med gratisbussarna från Upplands-Bro för att vara med om det intressanta programmet.

Börje Sandån inledde med att till diabilder berätta om Upplands-Bro genom tiderna. Åhörarna i den fullsatta hörsalen fick först höra vilken stor betydelse Almare-Stäket en gång hade i Svensk storpolitik. Det var på den tiden då ärkebiskoparna residerade i S:t Eriks slott, beläget på en holme vid infarten till Uppsala.

Intriger om makten

Detta strategiska läge i kombination med att Stäket låg centralt i förhållande till övriga viktiga orter gjorde att den som höll borgen lätt kunde styra landet. Flera ärkebiskopar blandade sig också

i storpolitiken.

Riksföreståndaren Sten Sture d ä förlorade sin formella makt sedan ärkebiskop Jacob Ulfsson intrigerat mot honom och vunnit rådets stöd. Sten Sture återvann dock regeringsmakten med hjälp av allmogen. Vid ett möte 1502 utanför Näs kyrka (Kungsängen) försonades Sten Sture och ärkebiskop Ulfsson.

1945 reste Stockholms-Näs hembygdsförening en minnessten utanför kyrkan till minne av detta möte.

Även nästa ärkebiskop, Gustav Trolle, låg i fejd med riksföreståndaren, nu Sten Sture d y. Vid ett riksdagsmöte 1517 beslöts att Stäkets slott skulle rivas så att inte "inrikes förrädare" skulle ta sin tillflykt dit.

Håtuna-leken

En annan historisk händelse som inträffat inom Upplands

Bro kommuns nuvarande gränser är Håtuna-leken. Kung Birger tillfångatogs av sina bröder Erik och Valdemar på Håtuna Kungsgård.

Exakt var den låg vet ingen. Troliga platsen är Håtuna prästgård och Signhildsbergs herrgård. Kung Birger tog senare en gruvlig hämnd vid Nyköpings gästabad 1317, då han lät sina bröder svälta ihjäl i fångelset.

En plats i Upplands-Bro kommun omnämns i Ynglingasagan, författad av Snorre Sturlasson (1171-1241). Han berättar att Oden slog sig ned på en plats som benämns Forn-Sigtuna. Denna plats anser en del historiker ha legat vid Signhildsberg i norra delen av kommunen. Här finns i dag flera fornlämningar.

Namnet Signhildsberg kommer av att den gamla sagan om Habor och Signhild utspelades här. En saga om förbjuden kärlek och tragisk död. Kungadottern Signhild skulle ha bott på forn-Sigtuna kronogods.

Studiecirklar

Börje Sandén rekommenderade slutligen de historiskt intresserade att delta i hembygdsföreningarnas arrangemang. De kommer bli att ordna studiecirklar och strövtåg kring historiskt intressanta platser.

Utställningen om Upplands-Bro i entréhallen på Historiska museet visade i några montrar fynd som i vanliga fall ligger nedpackade i magasin.

Här fanns t ex kommunvapnet, Ekhammargubben. En liten bronsfigur som hittades 1968 vid utgrävningar av gravfält nära Ekhammars gård. Ett annat fynd som rörde stort intresse var skall- och benrester av en man som gått en våldsam död till mötes någon gång 1.000 år före Kristus. Skallen var nästan kluven och troligen dog han i strid. Fyndet gjordes 1953 norr om Granhammars slott.

Från 40 nationer

På den del av utställningen som behandlade nutid visades ett rykande färskt förslag till områdesplan för Kungsängen. En plan som politikerna ska ta ställning till under våren. Här fanns även en världskarta där man prickat i de länder varifrån Upplands-Bros invandrare kommer. Ungefär 40 nationaliteter finns representerade i kommunen.

Den finska föreningen Kaleva passade på tillfället att uppföra en pjäs: Festtalet. Den handlade om svårigheterna att hålla festtal. Något som huvudpersonen inte förstått förrän han själv skulle göra det. Han övar på talet med en potatislår som podium. Efter att ha blivit avbruten ideligen av sin fru, grannfrun och drängen,

ger han slutligen upp och går ut i stallet för att sko hästen.

Ett populärt inslag under eftermiddagen var Kungsängens kyrko- och ungdomskörs framförande av visor och negro spirituals i barocksalen.

Museidagen avslutades med en mycket uppskattad uppvisning av Kungsängens Folkdansgille.

Ett av målen med Upplands-Brodagen var att ge kommuninvånarna historisk medvetenhet. De flesta är inflyttade och känner inte till mycket om sin nya hembygds historia. Andra mål är att stärka hemkänslan och kanske dessutom träffa nya vänner. För arrangemangen svarade Upplands-Bro kommun tillsammans med historiska museet som en del av hembygdsprojektet, vilket också fått ekonomiskt stöd av socialstyrelsen.

Kenneth Gehrman

PS

Föredraget i hörsalen dubblerades med en lika stor publik samtidigt som folkdanslaget och Kungsängenkören framträdde i Medeltidssalen. (Börje Sandéns kommentar)

Red. Bengt Hansell 0171/547 39
Bost. 0171/592 89

UPPLANDS BRO HEMBYGDSPROJEKT

Bro den 2 januari 1980

Till läsaren

I förutsättningarna för Hembygdsprojektet ingick att en rapport om verksamheten skulle skrivas och tillställas anslagsgivande myndighet, i detta fall Socialstyrelsen. Rapporten skulle utformas som en beskrivning av de aktiviteter, som genomförts under projekttiden.

Så småningom kom önskemål fram om att rapporten skulle publiceras i form av en idébok till ledning för andra grupper, som skulle vilja dra igång liknande verksamheter. Kontakter togs med LT:s förlag.

Vi färdigställde och renskrev en rapport, som i enlighet med LT:s önskemål innehöll markeringar för olika slag av illustrationer: programblad, scheman, foton m.m. Vår tanke var att den färdiga boken skulle utgöra vår verksamhetsrapport och ett exemplar av denna skickas till Socialstyrelsen.

Det visade sig dock att förlaget önskade en omfattande omarbetning av materialet, vilket skulle ta alltför mycket tid i anspråk. Planerna på en bok har därför tills vidare skrinlagts.

Då det dessutom skulle bli mycket tidsödande att göra en ny omskrivning av texten, beslutade vi oss för att trycka rapporten så som den förelåg i manus till förlaget med tomma rutor för flygblad och foton.

Till Socialstyrelsen skickas en bilagedel, som innehåller alla de tänkta illustrationerna.

Anna Norberg

Berit Jeppsson

FRAMTIDSVISION - RAPPORTSAMMANDRAG

Anna Norberg och Berit Jeppsson

För att människan skall kunna fungera bra och utnyttja sina möjligheter maximalt krävs det förutom en viss materiell standard att hon känner sig respekterad och uppskattad. De resurser som satsas på människors sociala och kulturella behov är därför sällan bortkastade.

"Hembygdsarbetare" bör kartlägga ett bostadsområde ur alla tänkbara synvinklar: dess historia, natur, näringsliv, föreningsliv, samhällsservice, politik osv och producera informationsmaterial om dessa ämnesområden. Det är av största vikt att hembygdsarbetarna också gör sig väl förtrogna med kommunala tjänstemän och politiker, hälsovårdare och föreningsledare. De bör också på ett tidigt stadium få inblick i åtgärder som rör området, dess nuvarande eller framtida innevånare, och beredas möjlighet till remissutlåtande. I samband med inflyttning informeras "gamla" ortsbor om vad som är i görningen. Problem i samband med inflyttning och invandring diskuteras. Dessa "gamla" kan spela en stor roll för anpassningen av de nyinflyttade och deras välvilja och lust att hjälpa till bör stimuleras.

Då en människa flyttar in till vår kommun bör hon få rikligt med informationsmaterial, bl a en bra karta över såväl tätorten som den kringliggande bygden. Denna karta bör vara komplett med badplatser, skogar, cykelvägar, intressanta platser m m.

Men viktigast är den personliga kontakten! Hembygdsarbetarna bör ta kontakt med den inflyttade på ett mycket tidigt stadium, t ex redan då lägenheten beses. De skall fungera som kontaktpersoner mellan individ och samhälle, en sorts "kommunvärd", som kan ge upplysningar om vart man skall vända sig i olika frågor, ge tips om fritidsaktiviteter, föreningar m m. Hembygdsarbetarna kan också ta initiativ till sammankomster och utflykter inte minst i samarbete med någon lämplig förening.

Det är vår övertygelse att om ett personligt förhållande etableras till hembygdsarbetarna kommer människor sannolikt i högre grad än nu både våga och vilja vara med på de arrangemang som bjuds. En annan vinst är att det blir möjligt att göra sig en uppfattning om vad människor önskar och behöver och vilka resurser de själva har möjlighet att bidra med.

Hembygdsarbete i den här utformningen skulle inte bygga på projektanställning utan vara ordinarie tjänster. Det skulle ligga nära till hands att dessa tjänster sorterades under kommunens informationsavdelning. Arbetet skulle delvis

kunna samordnas med invandrarkonsulentens uppgifter. Informations-, kontakt- och förmedlingsbehoven är av naturliga skäl särskilt stora hos våra invandrare.

En annan möjlighet är att hembygdsföreningarna och eventuellt invandrarföreningarna tar på sig hembygdsarbetets funktion. Men för detta krävs ett radikalt nytänkande då det gäller hembygdsrörelsens roll i det moderna samhället. Givetvis skulle också resurser behöva ställas till deras förfogande, t ex genom anställning av föreningskonsulenter som intimt samarbetar med kommunen. Dessa kan då ta på sig de arbetsuppgifter som vi skisserat för hembygdsarbetarna.

Det finns säkert andra sätt att lösa frågan på. Men det viktiga är att den nya bostadsorten inte förblir anonym och "knäcker" sina innevånare - den måste förvandlas till en hembygd.

Människan måste tillåtas ta del av gemenskap i tid och rum. Hon måste orka bry sig om och ta ansvar för sin egen och samhällets framtid. Detta är kärnan i hembygdsarbetets de.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Brun färg: hela texten återges under fliken Bokmärken

Bi dragsansökan	Si d.	I	III
Organi sation		3	
Uppl äggni ng och genomförande		6	
Akti vi teter för hela kommunen			
<i>Hi stori ska Nyheter</i>		12	
Hembygdens Röst		16	
<i>Uppl ands-Bro-dagen</i>		20	
Utstäl lni ngsverksamhet: Kök i sekel ski ftets			
Uppl and		24	
ABF: s hemsl öj dskväl l		30	
Statare		32	
Musi kfesti val en		35	
Förel äsni ngsseri en		43	
Lerkruksdagen		45	
Stenci l er, broschyrer, affi scher		49	
"Pendl are"			
<i>Pendel tågsstenci l er</i>		51	
Förskol ebarn			
Stand-i n-mormor och morfar		54	
UI l programmet		58	
Lerkruksprogrammet		61	
Studi edagar för förskol epersonal		64	
Skol barn		68	
Hi stori ska stenci l er		69	

Fri tidskalendern	70
Dagkollektivitet	74
Studiedagar för lärare	78
Kartserien	81
Tipsrundor	82
All-aktivitetssdag i Råbyskolan	84
Bostadsområden	
Råby	85
Finnså	92
Tibblen	95
Brunna	97
Nyinflyttade	99
Invandrare	102
Internationell vecka	109
Samarbete med föreningar och studieförbund	
Stockholms-Näs hembygdsförening	113
Håtuna-Håbo-Tibblen hembygdsförening	115
Bro hembygdsförening	117
Idrottsföreningarna	122
Studieförbunden	125
Börje Sandén	128
Projekt som aldrig blev av	129
Tillbakablickar	132
Framtidsvision	136
Kalendariet	139

HISTORISKA NYHETER

Historiska Nyheter är en tidning, som produceras av Statens Historiska Museum och utkommer ett par gånger om året. I samband med att Hembygdsprojektet startade hösten 1977 ägnades ett nummer helt och hållet åt Upplands-Bro kommun. Inger Zachrisson, arkeolog och tjänsteman på museet, var redaktör och stod för de arkeologiska artiklarna. En journalist anlätades men flera tjänstemän på museet bidrog med artiklar. Museets bildproducent, Sören Hallgren, hjälpte till med layouten och svarade för många av fotografierna. Alla de många historiska notiserna, skrivna av "en forntida journalist" är författade av Börje Sandfin, lärare och hembygdsforskare i Upplands-Bro.

Detta nummer av Historiska Nyheter handlar enbart om Upplands-Bro men har ändå ett brett register. Här berättar en distriktssköterska om hur det var att arbeta i kommunen år 1964 och en pensionerad kommunalfullmäktigeledamot ger en inblick i hur kommunalarbetet bedrevs på 60-talet. Läsaren får information om djur- och växtliv och de olika ors-namnens betydelse. Mittuppslaget är en karta över kommunen som visar var sevärdheterna finns och dessa platser får också en kort beskrivning.

Mycket utrymme har getts åt kommunens historia: vi får veta vad arkeologiska utgrävningar säger om livet i forntiden, kungars och ärkebiskopars maktstrider passerar revy och vi inhämtar att Vetenskapsakademien den 29 oktober 1748 valde in sin första kvinnliga ledamot, grevinnan Eva Ekeblad, för "hennes epokgörande upptäckt att man kan göra brännvin av potatis".

En del av det historiska materialet presenteras i notis-form, som om det rörde sig om endagsaktuell händelse:

Kung Birger

tillfångatagen

i Håtuna

HÅTUNA (1306). Under dramatiska former tillfångatogs kung Birger av sina två yngre bröder Erik och Valdemar den 29 september. Hela den kungliga familjen jämte ärkebiskopen och ett antal riddare har förts till fängsligt förvar på Nyköpingshus. Kungen utlovar hämnd.

Förhållandena under statartiden belyses på olika sätt och lantarbetarnas förkämpe Oscar Sjölander får en framträdande plats. Så här kunde ett statarkontrakt se ut i början av förra århundradet:.....

På tidningens näst sista sida kan man få en uppfattning om de stora förändringar i barnens värld och villkor, som skett under de senaste 50 – 60 åren. En gammal "urinvånare" berättar om hur det var i bygden när han var barn – han talar om svunna traditioner, om ångbåtarna som hämtade grönsaker och passagerare till Stockholm, om sin skolgång, om fattigdom men också om vad man lekte och busade med. Här finns också ett par intervjuer med representanter för dagens barn- och ungdomsgeneration. Intervjuerna speglar nutida ungdomsföreteelser: moppe, disko, lek, fotboll. De visar också ett typiskt förortssamhälle – mormor och morfar bor på annat håll, i klassen finns nyligen invandrade barn, hemspråksläraren ingår som en naturlig del i skolan och många människor pendlar dagligen in till staden.

Historiska Museet stod helt för produktionen av tidningen men det blev projektarbetarnas uppgift att sköta distributionen. Här mötte oss en av de överraskningar ifråga om tidsåtgång, som vi efter hand skulle betrakta som självklara stötestenar i arbetet. Vi hade under hösten själva producerat en folder i A4-format, Fritidskalendern (se sid) som också skulle distribueras till alla hushåll. För att förenkla oss h förbilliga beslöt vi att lägga in kalendern som bilaga till Historiska Nyheter. Att stoppa i denna a3 h vika tidningen till lämpligt format visade sig ta dagar i anspråk. Vi blev till slut tvungna att anställa några skolungdomar som hjälp för att få ut tidningen till den tidpunkt som bestämts. I november fick alla hushåll tidningen i sin brevlåda.

Reaktionen på Historiska Nyheter blev mycket positiv. Många hörde av sig på telefon, tackade eller hade kommentarer till innehållet. Några köpte ett extra exemplar till självkostnadspris (3 kr) för att skicka till släktingar, som inte bodde i kommunen. Tidningen fick också bli utgångspunkt för några föreläsningar av Börje Sandén och då hände det att folk kom med tidningen i nypan för att ge synpunkter på en artikel eller få veta mera.

Historiska Nyheter var en omfattande och dyrbar satsning men den hade god genomslagskraft och var väl värd sitt pris.

Faksimil av ett urval artiklar kan läsas under fliken Bokmärken

UPPLANDS-BRO-DAGEN PÅ HISTORISKA MUSEET

Vi ansåg det väsentligt att knyta samman forntidens levnadsförhållanden med nutidens livsmönster. Historiska museet skulle kunna ge liv åt Upplands-Broshistoria genom att visa de föremål, som kommit fram vid arkeologiska utgrävningar i kommunen. Men det var lika viktigt att få fram vad dagens Upplands-Bro har att bjuda på. Invandrarna, som har en aktiv del i kommunens liv måste också få möjlighet att ge något av sin kultur. Samtidigt kunde museet visa dem sina samlingar från andra länder. Kanske här fanns något att känna igen. Ett aktivt utbyte av erfarenheter mellan museet och kommunens invånare skulle kunna komma till stånd.

Efter diskussioner enades vi om en utställning med tillhörande aktiviteter på Historiska museet under en söndag. Valet av dag var beroende av flera faktorer: utställningen krävde viss förberedelsetid, den skulle inte kollidera med museets övriga utställningsverksamhet, det skulle vara en tidpunkt, då folk kunde tänka sig att gå på museum. Dagen fastställdes till den 16 april, då vi hopades att det värsta avskräckande vinterslasket skulle vara över och vårsolen ännu inte skulle locka till utomhusliv. Att vi valde att presentera kommunen på Historiska museet inne i Stockholm hängde dels samman med de praktiska svårigheter det skulle stöta på att föra ut föremålen till Upplands-Bro och att där finna en lämplig lokal, dels med vår förhoppning att kommuninvånarna skulle "upptäcka" museet och kanske börja intressera sig även för de vidare historiska sammanhangen.

Efter diskussion om vilka utställningar och aktiviteter som skulle presenteras, enades vi om sex olika punkter, som skulle ge ett tvärsnitt av livet i en förortskommun från hedenhös till nutid. Programmet skulle vara från kl. 13 till kl. 17 och några punkter skulle upprepas flera gånger under eftermiddagen.

I stora entréhallen söndagen den 16 april 1978 hade museet ställt upp åtta montrar med arkeologiska föremål från Upplands-Bro kommun och ett arrangemang med fyndlådor, allt sådant som normalt inte visas utan förvaras i olika magasin. En stor bildvägg med kartor visade kända fynd och fornlämningar från olika tider. En av museets tjänstemän, Lena Thålin-Bergman, förevisade och berättade om föremålen vid tre tillfällen med c:a 1 timmes mellanrum. De intresserade var så många att de fick delas in i smågrupper, som fick guidas en i taget. Vid ett av tillfällena medföljde vår finsktalande medarbetare som tolk för en liten grupp på sex finländare.

I hallen fanns också några skärmar där kommunens näringslivssekreterare med hjälp av kartor och fotografier gjort en

beskrivning av befolknings- och bebyggelseutvecklingen under de senaste 30 åren.

De övriga fyra programpunkterna startade med ett föredrag och bildvisning av vår lokale hembygdsforskare, Börje Sandén, som mycket engagerat och medryckande berättade om "Upplands-Bro genom tiderna". Man höll till i Hörsalen och intresset var så stort att alla inte fick plats utan föredraget måste dubbleras.

Kommunens finska förening "Kaleva" hade inför sitt 10-årsjubileum studerat in en teaterpjäs. De uppförde nu pjäsen på finska i Hörsalen och vid ingången delades ut ett blad med texten översatt till svenska. Pjäsen byggde dessutom till stor del på mimik och komiska effekter så att man kunde ha nöje av den utan att förstå ett ord. Salen var tyvärr bara halvsatt vid föreställningen. Här spelade nog den svenska stelheten och rädslan för det främmande in. Man visste inte att översättning skulle delas ut och många trodde sig inte få något utbyte av det hela.

I den vackra barocksalen hade Kungsängens kyrkokör och ungdomskör ett halvtimmeslångt sångprogram med visor och gospels. Det var ingen tvekan om att även detta program var uppskattat - barocksalen var fylld intill sista ståplats.

Upplands-Bro-dagen avslutades med att Kungsängens folkdansgille höll uppvisning i entréhallen mitt ibland montrar och utställnings-skärmar. Även nu ställde den oväntat stora publiken till med problem: dansarna hade svårt att få utrymme för sina turer och de flesta åskådarna såg dåligt vad som försiggick.

Den stora publiktillströmningen ställde onekligen oväntade krav på arrangörerna under dagen men det glädjande var ju att här fanns ett stort intresse hos befolkningen för kommunens historia. Museet vimlade av folk från Upplands-Bro, som i denna ovana miljö igenkände vänner och grannar. Att vara Upplands-Bro-bo blev en gemensam nämnare och förde människorna närmare varandra.

Vi hade satsat mycket på förhandsinformationen. Vi hade meddelat de tre tidningar, som läses mest i kommunen, nämligen DN Nordväst, Enköpingsposten och Upsala Nya Tidning. I Bålsta-Upplands-Bro-bladat, det annonsorgan som delas ut till alla hushåll varje vecka, hade vi en helsidesannons med gratis inträdesbiljett, som man kunde klippa ut och ta med sig och som gällde för hela familjen. Alla skolelever fick genom lärarnas försorg ett blad med program och inträdesbiljett. Ett par klasser på högstadiet lät den här dagen ingå i hembygdsundervisningen. I ett av våra bostadsområden delade vi ut "Finnsta-bladet" (se sid.93) med en artikel om Upplands-Bro-dagen och information lämnades i Hembygdens Röst.

Dessutom bjöd vi på gratis bussresa eftersom vi insåg, att många barnfamiljer skulle finna det både dyrt och besvärligt att åka kollektivt in till museet. För bilåkarna kan det vara svårt att hitta parkeringsplats och det finns ju också många människor som saknar bil. Till bussresan måste man beställa plats, detta för att vi skulle veta hur många bussar som behövdes. Till sista anmälningdagen hade vi fått in 198 anmälningar men fler strömmande in efteråt. Vi fick beställa sex bussar, fem för allmänheten och en för två skolklasser. Inalles åkte c:a 300 personer med våra bussar. Med ledning av de särskilda inträdesbiljetter, som lämnades i museets kassa, räknade vi med att c:a 800 personer från kommunen besökte Historiska museet på Upplands-Bro-dagen. Detta motsvarar var tjugonde invånare i kommunen och är en mycket aktningsvärd siffra med tanke på att i stort sett hela söndagen måste ha gått åt för det här besöket.

Mälarpostens artikel om Upplands-Brodagen. Se under Bokmärken

PENDELTÅGSSTENCILER

Kl. 5.00 en alldeles vanlig höstmorgon startade projektet "pendeltågsläsning".

De första arbetspendlarna styrde sina steg mot spärren på sin väg till tåget. Den invanda rutinen låg i varje rörelse. Men plötsligt kändes det att det var något ovanligt i luften. "God morgon, får det lov att vara en pendeltågsguide?" Många morgontrötta ansikten sprack ut i leenden, då de fick syn på stencilutdelaren. Så där tidigt på morgonen fanns det tid för både kommentarer och skämt. "Titta ut genom fönstret" stod det på stencilens framsida. De där första morgontimmarna var både mörka och dimmiga, så uppmaningen gav upphov till lite munterhet, men alla var intresserade och lovade att titta ut genom fönstret på hemvägen istället.

Lite senare var vi två stycken som delade ut stenciler till den tätande resandeströmmen – ytterligare en stund senare var vi tre. Då matarbussarnas passagerare välldes in genom spärrdörrarna fanns det ingen tid över för kommentarer. Det var ytterst svårt att hinna med att dela ut ett exemplar till var och en, trots att vi under den värsta rusningstiden till och med var fyra utdelare. Som det brukar vara fanns det ett fåtal som vägrade att ta emot någon stencil, antingen av totalt ointresse eller av misstänksamhet. Vi hade stora lappar fästade på kläderna, där det stod UPPLANDS-BRO HEMDYGDSPROJEKT, men det hjälpte inte för de mest misstänksamma. Senare på eftermiddagen kom flera återvändande resenärer fram till oss och sa att de inte hade tagit en stencil på morgonen, men nu ville de också ha det som alla andra satt och läste.

Vi vände oss hela tiden till de resenärer, som pendlar från Upplands-Bro in mot Stockholm. Vid femtiden började skymningen falla och vi slutade för dagen. Då hade c:a 3,500 stenciler delats ut.

På framsidan av stencilen finns en kartsbild med järnvägens sträckning och med namn utsatta på de platser stencilen beskriver. Sedan kommer två sidor historisk text både på svenska och på finska. Texten handlar om intressanta platser mellan Kungsängen och Stäket. "Tåg mot Stockholm – dörrarna stängs" – så börjar den gamla invanda färden till stan, Så börjar också texten i pendeltågsläsningen, men sedan får allt det gamla invanda ett helt nytt intresse och djup. De olika platserna och deras historia beskrivs kåserande i den ordning tåget passerar dem. Först Ryssgraven, sedan: "om du när tåget passerar

Ryssgraven istället vänder huvudet åt höger ser du Dalkarlsbacken. När tåget lämnar stationsområdet får man klart för sig vilka svårigheter väg- och järnvägsbyggare haft med de höga bergen på bägge sidor om Ryssgraven."

Historien bakom Stäkets bro beskrivs sedan och slutligen får man en tillbakablick på järnvägens historia. "Järnvägen togs i bruk 1876 med två tåg i vardera riktningen per dag. Resan till Stockholm tog 1 tim. 40 min. Högsta hastigheten var 40 km/tim och priset 1:10." "1974 var restiden 29 min., högsta hastigheten 120 km/tim och antalet tåg 40 i vardera riktningen." Denna beskrivning säger också något om den strukturförändring, som är så typisk för dagens förortssamhällen.

Erfarenheterna från den första pendeltågsläsningen var överväldigande positiva. SJ-personalen var också nöjd. Ingen nedskräpning hade skett på perrongerna och knappt några stenciler fanns slängda i papperskorgarna. Vi nådde ett väldigt stort antal människor med historisk information. Det visade sig att det här var ett ypperligt tillfälle att "guida" människor som var ute och vardagsreste. Detta kan jämföras med de försök vi gjorde att organisera utflykter till historiskt intressanta platser (se sid. 92)

I april år 1979 var det dags för pendeltågsläsning nr 2. Denna gjordes lika lång som den föregående, dvs försättsblad samt två sidor text på såväl svenska som finska. Gensvaret var denna gång lika stort som den första.

Vi valde de båda utdelningstillfällena med tanke på att det skulle vara möjligt att se de platser som beskrivs i stencilerna. I oktober har det stora höstmörkret ännu inte kommit och löven har börjat falla, vilket underlättar sikten. För vårstencilen fann vi april vara den idealiska månaden. Det är ljus men lövsprickningen har ännu inte satt igång, . och därför är det möjligt att se klart och långt.

Vi hade tankar på att också göra en "bussläsning" för alla de dagliga bussresenärerna, som färdas från Bro eller Brunna till pendeltågsstationen i Kungsängen. Tyvärr fanns aldrig utrymme för detta under den gångna projekttiden, men det är vår övertygelse att också detta hade gett goda resultat.

För att kunna genomföra projekt av den här karaktären är det nödvändigt att ha tillgång till någon god hembygdskännare, som kan stå för basmaterialet. I vårt fall var det som vanligt Börje Sandén (se sid.128), som bistod med den varan.

Stencilernas text återges under fliken Bokmärken

Några sekunder därefter kränger tåget genom den vanliga passagen i berget. Så öppnar sig Mälareviken på ömse sidor om tåget. Den till vänster kallas

Ryssgraven

Man vet inte säkert varifrån namnet kommit. Vattnet norr om Ryssgraven kallas Ryssviken och det kan ha uppkommit av fiskeredskapet ryssja. I dalbotten fanns, innan motorvägen byggdes, något som ibland tolkats som en kanalanläggning. Någon fungerande kanal finns emellertid inte beskriven någonstans. Det har sagts att ryska fångar skulle ha arbetat här, men det är knappast troligt eftersom krigsarkivets förteckning över krigsfångars arbeten inte nämner Ryssgraven.

Enligt våra äldsta skriftliga källor tvingades år 1007 en vikingaflotta att "gräva sig" ut ur Skarven på denna plats, eftersom Stäkets fäste under deras härjningståg mot Forn-Sigtuna fått ansevärd förstärkning. Denna händelse kan förklara uttrycket "graven".

180 år senare vet vi att vikingar från öster totalförstörde Sigtuna. Det är möjligt att även dessa vikingar – ryssar tvingats ta sig ut ur Mälaren samma väg och på så sätt gett upphov till namnet Ryssgraven.

Om du när tåget passerar Ryssgraven istället vänder huvudet åt höger ser du

Dalkarlsbacken

När tåget lämnat stationsområdet får man klart för sig vilka svårigheter väg- och järnvägsbyggare haft med de höga bergen på bägge sidor om Ryssgraven. Just till denna plats – det knappt 200 m breda och sankna näset har landtrafiken varit koncentrerad sedan urminnes tider, eftersom det är den enda möjliga vägsträckningen norr om Mälaren för såväl järnväg som landsväg. Det gick väl an så länge man gick eller red till häst, men att ta sig upp på andra sidan Ryssgraven med vagn var mycket svårt. Under Sveriges stormaktstid – på 1600-talet – måste emellertid rikets tjänstemän kunna färdas ståndsmässigt mellan Stockholm och Bergslagen och därför blev den "Elaka och mycket nampnkunniga Stäketzbacken" föremål för regeringens intresse.

De få skattebönderna i Brohärad kunde inte på egen hand bygga en farbar väg upp ur Ryssgraven. Som det första statliga vägprojektet byggdes därför på 1665 den s.k. Dalkarlsbacken. Namnet fick den därför att regeringen beordrat Dalregementet att sända 200 man som arbetsfolk. Dalkarlarna anlade en 200 m lång stödmur längs bergssidan, så att vägen kom att gå på en sakta sluttande hylla uppför berget.

Om du gör en promenad uppför den 300 år gamla vägen, så kan du känna lite av historiens fläkt, eftersom just på denna hylla gick Karl XII:s liktåg fram. Här färdades också vandrare gesäller liksom bönder på väg till marknaden och högreståndspersoner i fina rosvagnar har stigit av för att underlätta för dragarna i den långa backen.

Men tänk också på att vägbyggare ofta gör åverkan där de drar fram. Så blev fallet även denna gång för "en märckmärdig Runeristning uthuggen i Helleberget blev av wägrödiare wid wägens upphöjning aldeles med iord och riis betäckt". Runtexten avritades dock av en Upplands-Bro-bo och finns nu som dekoration i Ekhammarskolans vestibul. Den visar att vägen gick fram här redan på 1000-talet.

När du går tillbaka från din promenad i 1600-talet kan du ta vägen genom 1800-talet. Då hade man lärt sig att spränga i berg och 1852 års Dalkarlsbacke går i den stora ravinen ut på 1930-talets asfalterade väg. Även 1900-talets Dalkarlsbacke var till bekymmer för de vägfarande, särskilt vintertid när långtradarna ställde sig på tvären nere i Ryssgraven. Inte förrän motorvägen var färdig blev man kvitt ett tusenårigt vägbekymmer.

På grund av terrängförhållandena måste järnvägen göra en lång omväg mot norr innan den kan gå över Stäkets sund, Här fanns förr en färja och landsvägs- och järnvägsbron har byggts vid det gamla färjeläget.

Stäkets bro

De broar som byggdes under 1600- och 1700-talen blev aldrig gamla. De förstördes av de strida vårströmmarna eller av isen. De var också svåra att bygga eftersom de måste göras öppningsbara för att inte hindra sjötrafiken till och från Uppsala. Före järnvägarnas tillkomst skedde ju all tung transport på vattnet.

Bron som skulle ersätta Stäkets färja var liksom Dalkarlsbacken en angelägenhet för regeringen. Axel Oxenstierna behövde komma snabbt fram på sin färd mellan Stockholm och Tidö. Brobyggnadsuppdraget gavs åt samma byggmästare som med sådan framgång ersatt 8runnbäcks färja över Dalälven med en träbro.

Bron stod färdig 1635 men redan 1641 var den borta. Inte förrän 1804 byggdes en stenbro, vars fundament ännu finns kvar alldeles intill ruinerna av biskopsborgen på Stäketholmen. Man stenkistorna var så stora att de hindrade vattenströmmen och orsakade översvämningar. 1863 byggdes en ny landsvägsbro på den nuvarande platsen.

Järnvägen

Järnvägen togs i bruk 1876 med två tåg i vardera riktningen per dag. Resan till Stockholm tog 1 tim 40 min. Högsta hastigheten var 40 km/tim och priset 1:10.

1935 gick 15 tåg i vardera riktningen och tiden var 45 min.

1945 övertogs banan av staten och 1948 var den elektrifierad.

1968 började pendeltågstrafiken^o

1974 var restiden 29 min, högsta hastigheten 120 km/tim och antalet tåg 40 i vardera riktningen.

Just som tåget lämnar Upplands-Bro omedelbart innan järnvägsbron vid Stäket - kan du på vänster sida se en liten grusplan. Där låg Stäkets järnvägsstation fram till år 1900

TREVLIG RESA!

Upplands-Bro Hembygdsprojekt med bistånd av Börje Sandén.

Vet du att pendeltåget går rakt genom spännande svensk medeltidshistoria? I ett tidigare "nummer" av vår "pendeltågsläsning" har talats om Kungsängen, Ryssgraven, Dalkarlsbacken och Stäkets färja och bro. Denna gång handlar det om Stäkets slott eller S:t Eriks Borg, som ärkebiskoparna ibland kallade sitt fina residens.

Stäkets slott - S:t Eriks borg

Under medeltiden blev Stäket en synnerligen betydande plats eftersom ärkebiskoparna under 75 år hade detta som sin fasta borg, där de kunde söka skydd under de många krigen. Fyra mäktiga biskopar byggde och förbättrade borgen så att den kom att räknas som sin tids starkaste fäste.

Ärkebiskoparna hade mycket stor makt. Förutom den kyrkliga hade de också politisk makt. Tidvis var den så stor att de kunde avsätta och tillsätta kungar, när de inte fann för gott ett själva utöva den världsliga makten genom att förklara sig som riksföreståndare.

Deras maktutövning blev så stor att svenska folket vid ett riksdagsmöte beslöt att "Stäkets slott skall platt i grund neder brytas och till intet göras, så att inrikes förrädare hädanefters inte kunna ta sin tillflykt till det".

Beslutet verkställdes 1518, sedan ärkebiskop Trollo efter ett års belägring tvingats ge sig till Sten Sture d.y. Den direkt avgörande orsaken till rivningsbeslutet var att Trollo hållit ett hemligt möte på Stäket, vid vilket men hade anmodat den danske kungen Kristian II att bli regent i Sverige.

Sten Sture dödades i den strid som följde, och när Kristian så småningom segrade över Stures anhängare, lät han avrätta de flesta som undertecknat riksdagsbeslutet. Denna avrättning brukar kallas "Stockholms Blodbad"

Riksdagsbeslutet är det äldsta i skrift bevarade, och i det utpekas också de tidigare ärkebiskoparna Jöns och Jacob som landsförrädare. De var nu inte bara motståndare till den nationella politiken, de arbetade mot alla som försökte utöva politisk makt i Sverige - den ville de nämligen själva ha hand om.

Som exempel kan nämnas att biskop Jöns var främsta orsaken till att kung Karl Knutsson avsattes flera gånger från den svenska tronen - han var kung inte mindre än tre gånger. En gång hjälpte Jöns den danska kungen att också bli kung i Sverige, men när denne ville styra Sverige efter sitt sinne gick ärkebiskopen emot, så att kungen blev tvungen att sätta Jöns i fängelse Köpenhamn.

Stäkets centrala läge i gammal tid

Ärkebiskopsborgen hade ett utomordentligt centralt och strategiskt läge både politiskt och militärt här på Stäket. Det var bekvämt för ärkebiskopen att komma till riksmöten och rådsmöten, som hölls i nästan alla städer runt Mälaren under en tid då Stockholm ännu inte var en självklar huvudstad.

Ett exempel på Stäkets och biskop Jacobs roll kan man finna från maktkampen mellan Kristian I och Sten Sture d. ä. inför uppladdningen till det berömda slaget på Brunkeberg. Sture måste begära hos ärkebiskopen att få passera över Stäkets sund med sina "10 000 dalkarlar" och nästan samtidigt anhöll Kristian att sjövägen få passera ärkebiskopsborgen.

Ruinkullen.

Du kan se resterna av borgen från tågfenstret ganska bra nu nå vintern. Det är den store kullen som du ser på höger sida just som tåget kommer ut på järnvägsbron. Den flera "våningar" höga platta kullen innehåller ett antal ej vetenskapligt utgrävde rum.

Ännu på 1600-talet stod många murar kvar, men eftersom de var mycket förfallna och "farliga" användes de en gång som måltavla när artilleriet ville experimentera med blymantlad ammunition. Sten och tegel har också använts till byggnadsverk i Stockholm och enligt en gammal uppgift kördes en mängd byggnadssten ut på isen för att omöjliggöra en återuppbyggnad med användning av det gamla materialet.

Tidigare borgar i Stäket.

Redan före S:t Eriks borg har Stäket framträtt flera gånger i historien. I början av 1400-talet höll kungen en befäst borg här. Men när Engelbrekts frihetsrörelse blev alltför framgångsrik gav Erik av Pommern order till sin fogde på Stäket att bränna borgen, så att den inte skulle komma i händerna på den farliga upprorsmakaren. Med ett så betydelsefullt fäste i sin hand kunde Engelbrekt bli svår att rå på! Som vi vet brändes borgen förgäves.

I slutet av 1100-talet hade en försvarsanläggning på Stäketholmen inte kunnat hindra en fientlig flotta att komma fram till huvudstaden Sigtuna som förstördes. Vi kan ännu se ruinerna i staden. I striderna vid Stäket omkom en av landets första ärkebiskopar, varför man kan anta att biskoparna redan mycket tidigt intresserat sig för den viktiga platsen. Kort efter denna händelse byggde man en starkare borg på den lilla ön Stockholm, där det vid denna tid började bli alltmer strömt vatten på grund av landhöjningen.

Första gången vi hör talas om Stäket är när Forn-Sigtuna plundras i början av 1000-talet. I Snorre Sturlassons (1178-1241) skildring av händelsen talas om ett kastell på den här platsen.

Minnesstenen.

Den stora "obelisken" i älvdalsporfyr som du kan se nedanför ruinkullen har inget med borgen att göra. Den är ett minnesmärke över den första stenbron över Stäkets sund, byggd 1804 av dåvarande ägaren till Stäket, greve Samuel af Ugglas.

Texten på stenen är i dagens läge något förbryllande. Redan efter några år måste den nämligen ändras av politiska skäl. Stora bronsbokstäver fastsattes över den tidigare inhuggna texten. Men den dyra metallen har efter hand plockats bort, så att nu är det den första texten som syns bäst - den som var så komprometterande för greven.

Almare-Stäket.

Innan tåget kommer fram till Kallhäll kan du på Upplands-Bro-sidan skymta två herrgårdar. Den nordliga är Almare-Stäket, den andra heter Lennartsnäs.

I mitten av 1700-talet gjordes några "historiska experiment" på Almare-Stäket. Den unge grevinnan Eva Ekeblad gjorde här på sin fädernegård åtskilliga försök med den nymodiga potatisväxten. År 1748 lämnade hon till Vetenskapsakademien en redogörelse för sina erfarenheter från framställningen av bröd, brännvin, stärkelse och puder av potatis.

Hennes insatser belönades med ledamotskap i akademien och en plats i Sveriges ekonomiska historia, eftersom man med detta sätt att göra brännvin sparade väldiga mängder brödsäd, som annars måste importeras. Dessutom visade det sig att man fick ett utmärkt kreatursfoder av den urkokade mäsken. Det var också först sedan vi lärt oss göra brännvin av potatisen, som vi började använda den som människoföda!

Lennartsnäs

Lennartsnäs har fått sitt namn efter den berömda fältherren från 40-åriga kriget - Lennart Torstensson, som här uppförde ett säteri 1647. Efter ombyggnad på 1800-talet står herrgården som ett gott exempel Karl Johans-tidens arkitektur.

TREVLIG RESA;

Upplands-Bro Hembyggsprojekt med bistånd av Börje Sandén.

Studiedagar för lärare

Eftersom det visat sig svårt att komma in i skolans värld med olika projekt, måste vi finna andra metoder att påverka undervisningen. Vid kontakter med studierektorerna framkom det, att det kunde vara möjligt att få disponera en studiedag. I praktiken var det inte så lätt: Studiedagarna är fastställda och inbokade med aktiviteter lång tid i förväg. Dessutom skall lärarna ges möjligheter att själva komma med förslag till teman, som skall tas upp på dessa dagar, alternativa program för olika lärargrupper bör finnas och till sist får lärarna själva välja vilket av de olika programmen de vill delta i.

Efter förberedande samtal och information om vad vi ville med studiedagen fick vi till slut disponera två olika studiedagar, en för lärarna i Bro och en för lärarna i Kungsängen. Innehållet i studiedagarna skulle dels öka lärarnas kunskaper om Upplands-Bro, dels ge tips om hur man genom undervisningen kan förstärka hembygdkänslan hos eleverna. Under dessa dagar skulle Historiska museet med sina resurser ifråga om kommunens förhistoria ha en stor uppgift att fylla. Museet har också lång erfarenhet av arbete med skolor. Varje år tar man emot och har lektioner med 30.000 - 40.000 skolbarn.

Planeringen utfördes tillsammans med tjänstemän på Historiska museet och vi beslöt gemensamt att studiedagarna skulle förläggas dit. Vi projektarbetare hade tänkt att huvuddelen av studiedagen skulle läggas på arbete i små grupper, där lärarna kunde diskutera på vilket sätt hembygden kan få en plats i undervisningen, inte bara i den schemalagda hembygdkursen utan i alla ämnen. Idéer skulle kunna komma fram, som antingen kan tillämpas direkt i skolarbetet eller kräva ytterligare genomarbetning, kanske ett samarbete skola-hembygdsprojekt i en viss fråga. Det vi såg som det väsentliga var att varje lärargrupp skulle komma fram till nya sätt att inlemma hembygden i just sitt ämne och på sitt stadium. Som utgångspunkt för grupparbetet skulle inledande anföranden hållas av oss projektarbetare och av museets experter.

Tyvärr visade det sig att museet inte hade någon lokal, som var lämplig för grupparbete. Alla måste samlas i en stor sal, där man kunde ha såväl föreläsningar och bildvisningar som allmän diskussion. För att ge deltagarna möjlighet att se arkeologiska föremål, som hittats i kommunen, skulle en rundvandring på museet ordnas direkt efter lunchpausen.

Vi utarbetade ett program för studiedagen, diskussionsfrågor samt en stencil med "tips för hembygdsundervisningen". Detta skickades inför den första studiedagen till berörda skolor för utdelning till alla lärare. Tyvärr var distributionstiden inom skolan längre än vi trott och många lärare hade inte fått sitt studiematerial före den utsatta dagen och var därför dåligt förberedda.

Under studietagen framgick det att programmet var för ambitiöst utformat. Ur vår synpunkt sett blev det en överbetoning av den förhistoriska hembygden på bekostnad av andra aspekter på begreppet hembygd. Punkten "Vår hembygd i under-visningen" kom helt bort, då de inledande anförandena tog alltför lång tid. Rundvandringen var också tröttande och tidskrävande och de lärare som inte undervisade i historia var måttligt intresserade.

Till den andra studiedagen gjordes en del ändringar i programmet, bl.a. hade museet gjort iordning särskilda monstrar med fynd från Upplands-

Bro. En visning av dessa fynd samt kartor med fyndplatserna inprickade fick ersätta rundvandringen. En framträdande plats fick museets skolintendent, som berättade om hur museet kan utnyttjas i undervisningen, t.ex. med specialvisningar av material från den egna hembygden. Här kom en dialog till stånd med lärarna, som bl.a. uttryckte en önskan om att museet skulle komma ut till skolorna och på något sätt delta i undervisningen. Olika förslag diskuterades men skolintendenten måste tillstå att utan extra ekonomiska resurser har museet inga möjligheter att hålla lektioner i skolorna eller sammanställa "hembygdslådor" med fösta remål från museet, som skulle kunna vandra runt i skolorna.

Den andra studiedagen var avgjort bättre disponerad än den första och vårt studiematerial hade nått lärarna i god tid. Men även denna gång kom den planerade diskussionen om hur hembygdsfrågor kan integreras i undervisningen i stort sett bort. Vi anser att det hade varit en stor fördel om diskussioner i små grupper hade kunnat genomföras. Lärarna hade då kommit ifrån sina passiva lyssnarroll för att aktivt planera för möjliga förändringar i undervisningen.

Vi måste konstatera att det brustit i samordningen mellan museets resurser och projektarbetarnas förväntningar. Det är oerhört viktigt när flera intressenter gemensamt skall planera ett projekt, att parterna grundligt går igenom sina målsättningar och ambitioner, Kompromisser behövs troligtvis från båda håll men slutmålet måste hållas i sikte: att motsvara förväntningarna hos dem som projektet planeras för.

I vårt fall blev det inte tillfälle att ta upp de diskussionsfrågor, som utarbetats speciellt med tanke på undervisningen och som distribuerats i förväg. Istället för aktivt engagemang fick vi se lärare, som kom försent till utsatta tider och sist men inte minst - efter kaffepausen på eftermiddagen den ena studiedagen var c:a 30 lärare "försvunna".

Den programpunkt som vid båda tillfällena väckte störst intresse var Börje Sandéns föredrag med bildvisning. Här kom kommunen direkt i blickfånget och viktiga historiska sammanhang klarades ut.

BÖRJE SANDÉN.

Vi som arbetade med Hembygdsprojektet hade inga egna kunskaper i historia. Historiska Museet var vår stöttepelare i det sammanhanget men projektet hade inte kunnat få den starka lokalhistoriska anknytning det fick, om inte Börje Sandén så villigt ställt sig till förfogande.

Börje Sandén är mellanstadielärare och kom till Upplands-Bro i början på 50-talet. Han började forska i kommunens historia, läste böcker och gjorde egna strövtåg till de historiska minnesmärkena. Han fotograferade också kända och okända platser och stencilerade beskrivningar av det historiska skeendet för att skolbarn skulle få bättre kunskaper om sin hembygd.

Börjes, kunskaper om Upplands-Bro har varit en ovärderlig tillgång för Hembygdsprojektet. Han har medverkat vid tillkomsten av Historiska Nyheter och vi har anlitat honom för föredrag i många olika sammanhang, då han också visat egna diabilder. Ett mycket uppskattat inslag på Upplands-Bro dagen var hans bildvisning i Historiska museets hörsal.

Vid bussutflykter och vid cykel- och promenadturer till historiska platser har Börje varit en entusiasmerande guide och han har gärna blandat upp historiska fakta med sägner och livfulla skildringar av äldre tiders seder. De två pendeltågsstencilerna har författats av Börje och både dessa och andra av hans stenciler med historiskt innehåll har lagts ut på biblioteken och skickats till skolorna.

Inte minst betydelsefullt för oss projektarbetare har det varit att Börje gett oss sitt moraliska stöd. Han har alltid ställt upp för projektet så långt hans tid räckt till och gärna räddat oss med sina faktakunskaper när vi kommit i klammeri med den historiska "rättvisan".

Vi skulle tro att det i de flesta kommuner finns amatörforskare vars intresse och kunskaper kan tas till vara på liknade sätt. Deras lokalkännedom kan i sådana här sammanhang ha mycket större betydelse än de professionella forskarns specialistkunskaper.

S:t Eriks slott centrum för storpolitiken

ALMARE-STÄKET (1465). Sveriges ärkebiskop Jöns Bengtsson har nu även blivit riksföreståndare i och med att den förre riksföreståndaren Kettil Karlsson avlidit. Ärkebiskoparnas residens Sa Eriks slott i Almare-Stäket har alltså blivit centrum för storpolitiken.

Jöns Bengtsson befriades från kung Kristians fängelse i Köpenhamn av kung Karl Knutsson. Sedan ledde Jöns Bengtsson tillsammans med Kettil Karlsson ett uppror mot Karl Knutsson som ledde till att denne avsattes. Förvirringen i landet är stor - S:t Eriks slott bytte t ex äga

re tre gånger under Jöns Bengtssons fångenskap. Danskarna tog det två gånger! Att behärska Stäket är viktigt. Borgen har ett strategiskt läge vid infarten mot Uppsala, ärkebiskoparnas ämbetsplats. Eftersom de snabbaste och säkraste kommunikationerna går sjövägen ligger Stäket centralt

i förhållande till de 20 viktiga orterna Strängnäs, Västerås, Arboga, Örebro och det allmer betydande Stockholm.

Lättförsvaret

Slottet är också lätt att försvara på sin holme, oåtkomligt för murbräckor och rörliga stormningstorn. Vintertid är det lätt att säga upp vakar i isen och lägga upp hala isvallar.

Den som innehar Stäket kan således lätt styra landet och det har därför blivit ett centrum för storpolitiken.

För att ge ytterligare eftertryck åt platsens betydelse har den i likhet med ärkebiskopsgården i Uppsala fått namn efter landets skyddshelgon Erik den Helige.

Ärkebiskopen släpper fram gerillaförband

STÄKET (1471). Ärkebiskop Jacob Ulfsson hindrar landets laglige konung, kung Kristian I av Danmark, att passera sjövägen förbi Stäket. Upprorsledaren Sten Sture d ä tillåts därmed att med sitt gerillaförband gå över vid Stäkets färja på sin marsch mot Stockholm.

Rimkrönikan berättar:
"Under tiden drar Kristian till Stockholm igen
Vid Stäket fick han stort men.
Det var honom till ingen frömma
han kunde ej med skepp
därigenom komma

och månde han då illa låta
när han måste övergiva skepp
och båta."

Förl i kni ngsmöte: Ärkebiskopen viker för Sten Sture

KUNGSÄNGEN (1502). Riksföreståndaren Sten Sture d ä och ärkebiskop Jacob Ulfsson försonades vid ett möte utanför Näs kyrka i juni. Ärkebiskopen tvingades erkänna Sten Stures överhöghet och denne lovade i sin tur att ersätta de skador, som under striderna uppstått på ärkebiskopens egendom, särskilt S:t Eriks slott i Stäket.

Sedan flera år tillbaka har de haft olika uppfattning i unionsfrågan. När kung Hans i Danmark för några år sedan gjorde anspråk även på den svenska kungatronen, ställde sig ärkebiskopen på danske kungens sida.

Då tog Sten Sture illa upp. Han hade dock sedan slaget vid Brunkeberg 1471 styrt Sverige som riksföreståndare och hade aldrig saknat allmogens stöd.

Intriger

Ärkebiskopen hade emellertid så stor framgång med intrigerandet mot Sten Sture, att denne förlorade rådets stöd och därmed sin formella makt. I det läget brände Sture med sitt folk ärkebiskopens gårdar i Uppsala och Biskopstuna. När då Jacob Ulfsson svarade med att bannlysa Sten Sture, var brytningen dem emellan fullständig.

Hovmästare

Trots att kung Hans kom med 30.000 man till Sverige och be

segrade Stures trupper i några drabbningar - bl a vid Rotebro - och gjorde sig till kung i landet, hade Sten Sture fortfarande stöd hos allmogen. Det stödet var så starkt att den nye kungen inte helt vågade ställa herr Sten åt sidan. Denne utnämndes till "hovmästare", en roll som knappast kunde tillfredsställa en man som låtit framställa sig som S:t Göran i strid med Draken (d v s Danmark).

Sten Sture startade en landsomfattande upprorsrörelse, som ledde till att kung Hans drevs bort.

Fotnot 1977. Mötet vid Kungsängens (Näs) kyrka har i historieskrivningen "rönt hedern att räknas som en svensk riksdag". Stockholms-Näs hembygdsförening reste 1945 en minnessten utanför kyrkan med följande text: "Till minne av mötet mellan Riksföreståndaren Sten Sture d ä och Ärkebiskop Jacob Ulfsson i juni 1502 då Sveriges allmoge var samlad på Näs äng."

Stäket belägras - kriget hotar

STÄKET (1516). Riksföreståndaren Sten Sture d y har sänt trupper att belägra Stäket. Krig hotar mellan Sten Stures parti och ärkebiskopen Gustav Trolle, som har låtit rusta upp sitt residens S:t Eriks slott med nya vapen och murar, mer förråd och större besättning. Han har erbjudit skydd bakom slottets murar åt minst 200 av sina anhängare.

DÖMD FÖR LANDSFÖRRÄDERI Gustav Trolle avsatt

STOCKHOLM (december 1517). Gustav Trolle har dömts för landsförräderi och avsatts som ärkebiskop. Han utlovades fri lejd och fick oantastad återvända till Stäket, där han suttit belägrad närmare ett år. Danmarks kung Kristian hade lovat att undsätta herr Gustav men blev i somras besegrad av Sten Stures trupper i ett slag på Östermalm.

Med segern över kung Kristian som trumf på hand ville Sten Sture emellertid inte låta Trolle slippa undan så lätt utan svarade "att det talet skulle han förr hava fört, så hade mången man levat, som nu för hans skuld var död". Vidare tillade han "att eftersom ärkebiskopen varit vållande till så många mäns död, var han inte längre lämplig som ärkebiskop".

Till svars

Gustav Trolle kallades till ett riksdagsmöte i Stockholm för att stå till svars för sina handlingar. Mötet formade sig till en rättegång mot Trolle. Vi citerar

ur riksdagsprotokollet: "För den dråpliga skada och fördärv, som Sveriges inbyggare lidit av Stäkets slott, skall det platt i grund neder brytas och till intet göras, så att hädanefter inga inrikes förrädare må ta sin tillflykt till det".

Eftersom Trolle var befunnen landsförrädare "hava vi alla endräkteligen med ja och upp-

Trots medlingsförsök från såväl den pensionerade ärkebiskopen Jakob Ulfsson på Biskops-Arnö som påven i Rom tycks det inte finnas några utsikter till förlikning mellan Gustav Trolle och Sten Sture.

Hemliga

Det har kommit till offentlig kännedom att Gustav Trolle haft hemliga överläggningar med Kristian II under sin resa tillbaka från Rom och man misstänker, att han har för avsikt att under unionskungens fana vinna sitt mål att få Sten Sture avsatt.

Schism

Det var resultatet av riksföreständarvalet för några år sedan som lade grunden till den nuvarande schismen. Aris-

tokratin ville inte ha Sten Sture till riksföreståndare. Deras kandidat var i stället nuvarande ärkebiskopens fader. När släkten Trolle hade utmanövrerats från den världsliga makten, lyckades man förra året få den 27-årige Gustav Trolle utnämnd till ärkebiskop. Påven gav dispens eftersom han inte hade åldern inne.

Bakgrund

Bakgrunden till Gustav Trolles missnöje är att Sten Sture anser, att Stäkets län inte längre bör lyda under ärkebiskopsstolen utan höra till kronan.

Nyligen har också riksdagen beslutat så. Det är en svår ekonomisk förlust för ärkebiskopen att mista sina län, som också omfattar Uppsala stad.

Blodbad efter rivnings- beslut

STOCKHOLM (1520). Under pågående kröningshögtidligheter lät kung Kristian fängsla alla som undertecknade beslutet om rivningen av Stäkets slott. Även andra som stödde den bortgångne Sten Sture har nu avrättats eller kastats i fängelse. Den avsatte ärkebiskopen har återinsatts i sitt ämbete. Kommer han att bygga upp Stäket på nytt?

Brasklapp räddar från blodbadet

Enligt uppgift skall biskop Hans Brask ha stuckit in en skriftlig reservation i vaxkupan på det sigill varmed han bekräftade sitt deltagande i beslutet 1517 om rivningen av Stäkets slott. Orden "Härtill är jag nödd och tvungen" sågs ha räddat honom från att avrättas under Stockholms blodbad, där åtskilliga andra biskopar fick sätta livet till.

räckta händer svurit och lovat att aldrig i våra livsdagar hava honom för ärkebiskop här i riket".

Fotnot 1977. Riksdagsbeslutet om rivningen kunde snart verkställas, eftersom Trolle tvingades överge slottet, när även hans eget folk gick emot honom. Enligt en sägen räddade han sig till livet undan en uppretad allmoge genom att hålla sig dold på en holme strax utanför slottet tills Sten Sture räddade honom. Vid högt vattenstånd är platsen ännu idag en holme och kallas Biskopsholmen.

Ruinerna av slottet var ända till slutet av 1600-talet imponerande. De användes då som måltavla för artilleriets övningar. Mycken sten har fraktats bort och idag återstår en ca tio meter hög kulle, som innesluter några välvda rum. En utgrävning gjordes 1870, men man fann inget särskilt av intresse. Eftersom slottet inte förstördes i strid hade man kunnat föra bort allt av värde.

Rapport från Socialstyrelsens försöksverksamhet med ett hembygdsprojekt i Upplands-Bro 1977-1980.

Upplands-Bro kommun har med bidrag ur allmänna arvsfonden under åren 1977-1980 bedrivit försöksverksamhet med fritidsaktiviteter kring hembygdens historia. Projektet har både syftat till att göra barn och vuxna delaktiga i kulturaktiviteter inom kommunen och till att bryta familjens isolering och anonymitet inom bostadsområdet och vidga dess kontaktytor till fördel inte minst för barnen. Många invånare i Upplands-Bro liksom i andra kommuner är i vissa avseenden invandrare, även om de är födda i Sverige. Barnens kontakt med föräldrarnas ursprungsmiljö riskerar då bli minimal. Projektet i Upplands-Bro har därför även syftat till att förmedla kulturella upplevelser från föräldrarnas ursprungsmiljöer till barnen jämsides med att man har velat göra det möjligt för inflyttade familjer att ta del av kommunens historia, antingen de kommit från andra delar av landet eller från andra länder.

Projektet har bl a beskrivits på följande sätt:

"Projektet utgår ifrån att föräldrarna har två 'kulturer' i sina hjärtan. Den första kulturen är deras forna hembygd som är mycket levande inom dem. När familjen flyttar till det nya samhället upplevs den nya omgivningen som en lägenhet, en parkeringsplats, ett köpcentrum. Invånarna, som redan bor där, upplevs som urinvånare, även om grannen har flyttat till kommen någon vecka tidigare.

Genom en effektiv upplysningsverksamhet försöker vi medvetandegöra att VI ALLA ÄR FRÄMLINGAR. Arbetet kring den medtagna kulturen har alltså ett mål att fördjupa känslan av att vara nybyggare.

Parallellt med att vi tillsammans försöker medvetandegöra nybyggarkänslan informerar vi om bygden, dess historia, kulturminnen, flora, fauna. över huvud taget förklara att även förut bodde människor här vars traditioner vi främlingar skall föra vidare."

En försöksverksamhet av det här slaget kräver ett samarbete mellan olika kommunala nämnder. I Upplands-Bro har verksamheten bedrivits av kulturnämnden i samråd med sociala centralnämnden. Kulturchefen i Upplands-Bro har varit projektledare.

Projektet har innehållit många varierande verksamheter från utflyktsprogram till sammankomster av olika slag. Ett led i verksamheten har varit att alla i kommunen, barn som vuxna, uppmanats att skriva och berätta om sig själva och om kommunen förr och nu. Detta resulterade i en skriftserie om cirka 50 publikationer, var och en innehållande flera bidrag.

Om skriftserien berättar projektarbetarna Anna Norberg och Berit Jeppson så här:

"Skriftserien var tänkt som ett forum för kommunens invånare, där de kunde få berätta om sig själva, sitt liv och sina tankar inför framtiden. Den gemensamma nämnaren skulle vara anknytningen till Upplands-Bro. Författarnas erfarenheter och upplevelser skulle genom publicering delges andra kommunbor, som därigenom kunde få en ökad kunskap om bygden och ökad förståelse för sina medmänniskor.

Skribenter värvades genom annonsering i ett lokalt annonsblad och genom affischering. I brev ställda till kommunens samtliga lärare i svenska uppmanade vi till samarbete med projektet. Även hemspråkslärare fick brev, där vi också underströk att vi gärna tog emot berättelser på andra språk för översättning.

Bidrag strömmade in, först långsamt sedan i allt snabbare takt allteftersom nya nummer av skriftserien kom ut. De flesta skribenter var pensionärer, men även några yrkesverksamma hörde av sig. Vi fick också tips om äldre personer, som har mycket att berätta men som inte ansåg sig kapabla att skriva. Vi besökte så många som möjligt av dessa människor och gjorde bandade intervjuer, som sedan skrevs ut och redigerades.

I dessa fall gjorde vi så få ändringar som möjligt och försökte få fram berättarens egen stil. Många uppsatser skickades in från skolorna, både från hela klasser och från enskilda elever. Intressanta synpunkter på livet i kommunen, sett genom barnaögon, kom fram.

Omkring tvåhundra bidrag kom till vår "skrivarverkstad" under projekttiden och i möjligaste mån publicerades alla. I mängden av skoluppsatser fick vi dock sovra något, eftersom många behandlade samma tema, t ex kolonivistelse eller en vardag. Alla inkomna berättelser var givetvis subjektiva och de flesta mycket personligt skrivna.

Alla nummer av skriftserien lades ut till gratis avhämtning på kommunens båda bibliotek. Dessutom delades de flesta nummer ut i någon del av kommunen, bl a i olika bostadsområden. Urvalet gjordes på grundval av de olika uppsatserna. Vi försökte också sprida utdelningen så att alla hushåll i kommunen fick mellan tre och åtta nummer i sin brevlåda. Två nummer fick beteckningen 'kommunikations-nummer' och delades ut under en hel dag vardera vid pendeltågsstationen i Kungsängen. Vid dessa tillfällen fick omkring 3 500 personer numret direkt i sin hand. Några nummer skickades i klassuppsättning till alla skolor i kommunen.

Både skribenter och läsare visade under projekttiden mycket stor entusiasm för "Vi skriver i Upplands-Bro". Vi tror att insamling och utgivning av människors livshistoria utgör en viktig del av en kommuns kulturella program."

Vi på socialstyrelsen, som administrerat projektet, vill gärna sprida kunskap om den här verksamheten. Vi har valt att göra det genom att publicera några bidrag ur skriftserien.

Stockholm i maj 1981